

Muziek HAVO

**Syllabus centraal examen
2010**

oktober 2008

Verantwoording:

© 2008 Centrale Examencommissie Vaststelling Opgaven vwo, havo, vmbo, Utrecht

Alle rechten voorbehouden. Alles uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier zonder voorafgaande toestemming van de uitgever.

CEVO commissie examenprogramma 2008 muziek havo:

W. Vluggen (voorzitter)- Conservatorium Maastricht

G. Dinsbach (secretaris)- SLO

H. Denissen- Citogroep

S. van Kalken- docent

T. Kraus- docent

T.N. Liefwaard- CEVO

Inhoud

Voorwoord	4
1. Inleiding	5
2. Verdeling examinering CE/SE	6
3. Specificatie van de globale eindtermen voor het CE	7
Subdomein A1: Waarnemen en weten	7
Subdomein A2: Analyseren en interpreteren	7
4. Het centraal examen	8
Zittingen centraal examen	8
Vakspecifieke regels correctievoorschrift	8
Hulpmiddelen	8
Computertoetsing	8
Handreiking SLO	8
Bijlage 1. Stofomschrijving van subdomeinen A1 (Waarnemen en weten) en A2 (Analyseren en interpreteren)	9
Bijlage 2: Examenprogramma	19

Voorwoord

Examenprogramma's veranderen van opzet. De minister stelt een examenprogramma op hoofdlijnen vast en wijst in het examenprogramma Domeinen en subdomeinen aan, waarover het centraal examen zich uitstrekt. Vroeger werd in het programma ook het aantal en de duur van de toetsen bepaald. Met ingang van 1 augustus 2007 is dat veranderd. De CEVO stelt het aantal en de tijdsduur van de toetsen van het centraal examen vast, en de wijze waarop het centraal examen wordt afgenomen. Deze vaststelling wordt gepubliceerd in de Septembermededeling.

Verder geeft de CEVO in een syllabus een beschrijving van en toelichting op de exameneisen voor een centraal examen, en informatie over een of meer van de volgende onderwerpen:

- toegestane hulpmiddelen,
- specificaties van examenstof,
- voorbeeldopgaven,
- bijzondere vormen van examinering (computerexamens),
- toelichting op de vraagstelling,
- begrippenlijsten,
- bekend veronderstelde voorkennis uit de onderbouw,
- bekend veronderstelde onderdelen van Domeinen die verplicht zijn op het schoolexamen.

Ten aanzien van de specificaties is nog het volgende op te merken. De functie ervan is een leraar in staat te stellen zich een goed beeld te vormen van wat in het centraal examen wel en niet gevraagd kan worden. Naar hun aard zijn ze niet een volledige beschrijving van alles wat op een examen zou kunnen voorkomen. Het is mogelijk, al zal dat maar in beperkte mate voorkomen, dat op een c.e. ook iets aan de orde komt dat niet met zo veel woorden in deze syllabus staat, maar dat naar het algemeen gevoelen daarvan in het verlengde ligt.

Een syllabus is zodoende een hulpmiddel voor degenen die anderen of zichzelf op een centraal examen voorbereiden. Een syllabus kan ook behulpzaam zijn voor de producenten van leermiddelen en voor nascholers.

De c.e. syllabus is niet van belang voor het schoolexamen. Daarvoor bestaat een handreiking van de SLO, te vinden op www.slo.nl.

Syllabi worden per examenjaar vastgesteld. Deze syllabus geldt voor het centraal examen havo van 2010. Voor het jaar 2011 wordt een nieuwe syllabus vastgesteld. De verwachting is dat die vrijwel niet zal afwijken van deze syllabus. In volgende syllabi zal telkens worden vermeld of en zo ja waar deze afwijken van eerdere syllabi.

In uitzonderingsgevallen kan een syllabus na publicatie nog worden aangepast, bij voorbeeld als een in de syllabus beschreven situatie feitelijk veranderd is. De aan een centraal examen voorafgaande Septembermededeling is dan het moment waarop dergelijke veranderingen bekend worden gemaakt. Kijkt u voor alle zekerheid in september 2009 op Het Examenblad, www.eindexamen.nl.

Deze eerste syllabus is ontworpen door een commissie van de CEVO en in hoofdzaak geschreven door medewerkers van SLO en Cito.

Een eerder concept van de syllabus is in februari 2005 ter inzage gelegd op www.cevo.nl, en is voor advies toegezonden aan de vakinhoudelijke vereniging, de VSNU, de HBO-raad, het Cito en de CEVO-vaksectie. Op grond van de ontvangen reacties en adviezen is de tekst vastgesteld, die u hierbij aantreft.

Voor opmerkingen over deze tekst houdt de CEVO zich steeds aanbevolen. U kunt die zenden aan info@cevo.nl of aan CEVO, postbus 8128, 3503 RC Utrecht.

De voorzitter van de CEVO,
drs. H.W.Laan.

1. Inleiding

Deze syllabus bestaat uit de tekst examenstof centraal examen en schoolexamen, gevolgd door een toelichting op de eindtermen van het theoretisch deel (domein A Vaktheorie). In de bijlagen bij die toelichting zijn een stofomschrijving en een begrippenlijst van de subdomeinen Waarnemen en weten en Analyseren en interpreteren opgenomen en is het geglobaliseerde examenprogramma bijgevoegd.

2. Verdeling examinering CE/SE

De formuleringen voor het eindexamen havo en vwo zijn grotendeels gelijklopend met uitzondering van het kunnen volgen van een partituur voor vwo, Subdomein A1: Waarnemen en weten.

Het centraal examen heeft betrekking op domein A.

De CEVO stelt het aantal en de tijdsduur van de zittingen van het centraal examen vast.

De CEVO maakt indien nodig een specificatie bekend van de examenstof van het centraal examen.

Het schoolexamen heeft betrekking op:

- ten minste de domeinen en subdomeinen waarop het centraal examen geen betrekking heeft;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: een of meer domeinen of subdomeinen waarop het centraal examen betrekking heeft;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: andere vakonderdelen, die per kandidaat kunnen verschillen.

Tabel: Examenstof muziek havo in CE en SE

Domein	CE	moet in SE	mag in SE
Domein A Vaktheorie			
Subdomein A1: Waarnemen en weten	X		X
Subdomein A2: Analyseren en interpreteren	X		X
Subdomein A3: Muziek en cultuur		X	
Domein B Praktijk			
Subdomein B1: Zingen en spelen		X	
Subdomein B2: Improviseren en componeren		X	
Domein C Oriëntatie op studie en beroep.		X	

3. Specificatie van de globale eindtermen voor het CE

Subdomein A1: Waarnemen en weten

1. De kandidaat kan:

- een muzieknotatie volgen;
- klinkende eenvoudige ritmes en melodiefragmenten noteren;
- muzikale aspecten onderscheiden, herkennen en benoemen naar aanleiding van klinkende voorbeelden.

Toelichting

Het gaat hier om luistervaardigheid en muzikaal voorstellingsvermogen.

Voor specificaties van de luistervaardigheid en het muzikaal voorstellingsvermogen zie bijlage 1 “Stofomschrijving van subdomein A1 (Waarnemen en weten) en A2 (Analyseren en interpreteren)”.

Het muzikaal voorstellingsvermogen houdt onder andere in: het volgen en het noteren van ritme/melodie.

- voor havo:
  - het invullen van ontbrekende noten in een gegeven melodie of ritme en het noteren van een ritme;
  - het kunnen volgen van een muzieknotatie.
- voor vwo:
  - het noteren van klinkende voorbeelden;
  - het kunnen volgen van een muzieknotatie of een partituur.

Subdomein A2: Analyseren en interpreteren

2. De kandidaat kan:

- muzikale structuren analyseren naar aanleiding van klinkende voorbeelden;
- muzikale processen interpreteren;
- zijn muzikale beleving in verband brengen met de muzikale aspecten, betekenissen en functies van muziek.

Toelichting

De specificaties van de stof zijn opgenomen in bijlage 1 “Stofomschrijving van subdomein A1 (Waarnemen en weten) en A2 (Analyseren en interpreteren)”.

4. Het centraal examen

Zittingen centraal examen

Het centraal examen wordt aan de hand van 4 (vwo) / 6 (havo) vragenblokken afgenomen in één zitting van 2,5 uur.

Vakspecifieke regels correctievoorschrift

Voor dit examen is geen vakspecifieke regel vastgesteld.

Hulpmiddelen

Bij de centrale-examens muziek is alleen het standaardpakket hulpmiddelen toegestaan.

Computertoetsing

In de gemengde en theoretische leerweg vmbo wordt het centraal examen afgenomen met behulp van een computer. Het is te verwachten dat dit ook in vwo en havo zal worden ingevoerd, maar hiervoor is nog geen invoeringstraject vastgesteld.

Handreiking SLO

De SLO heeft een Handreiking schoolexamen muziek havo/vwo tot stand gebracht.

Deze is te vinden op:

<http://www.slo.nl/>

Bijlage 1. Stofomschrijving van subdomeinen A1 (Waarnemen en weten) en A2 (Analyseren en interpreteren)

Voor deze stofomschrijving is met name gebruik gemaakt van

- "Muziek als eindexamenvak in het Mavo en Havo" samengesteld door Jos Herfs en Jan van Rossem, in samenwerking met Karel Smit (LOKV, 1987)
- "Muziek als examenvak in het vwo, Terreinverkaveling" samengesteld door J. van Lieshout en J. van Rossem (Coördinatiecommissie Experiment Eindexamens VWO, Zeist 1985): 3. Stofomschrijving II (muziekgeschiedenis in het CSE), pagina 43 - 50

a. Ritme

	Havo	Vwo
lv¹	Onderscheiden van: <ul style="list-style-type: none"> - de afwisseling van geluid en stilte; - beweeglijke en statische figuren. Herkennen en benoemen van: <ul style="list-style-type: none"> - een break. - een triool, een syncope. 	Onderscheiden van: <ul style="list-style-type: none"> - de afwisseling van geluid en stilte; - beweeglijke en statische figuren; - regelmatige en onregelmatige beweging. Herkennen en benoemen van: <ul style="list-style-type: none"> - een break; - een triool, een syncope, polyritmiek; ostinaat ritme; swing.
mv-ce²	<ul style="list-style-type: none"> - Volgen van een ritme. - Noteren van ritmen. Interpreteren: <ul style="list-style-type: none"> - ritmische spanningen en ontspanningen, veranderingen en contrasten. 	<ul style="list-style-type: none"> - Volgen van een ritme. - Noteren van ritmen. Interpreteren: <ul style="list-style-type: none"> - ritmische spanningen en ontspanningen, veranderingen en contrasten.
bgr³	<ul style="list-style-type: none"> - Toonduur. - Notenwaarden (hele tot en met zestiende noot en rust). - Verlenging van de noot met punt achter de noot. - Verbindingsboog. - Teleenheid. - Triool. - Break. - Fill. - Swing. - Syncope. - Ostinaat ritme. 	<ul style="list-style-type: none"> - Toonduur. - Notenwaarden (hele tot en met zestiende noot en rust). - Verlenging van de noot met punt achter de noot. - Verbindingsboog. - Teleenheid, tactus, puls. - Antimetrische figuren: duool, triool, kwintool. - Hemiool. - Break. - Fill. - Polyritmiek. - Swing. - Syncope. - Ostinaat ritme. - Complementair ritme. - Vrij ritme.

b. Maat

	Havo	Vwo
lv	Herkennen van: <ul style="list-style-type: none"> - twee- en driedelige maatsoorten; - opmaat; - maatwisseling. 	Herkennen van: <ul style="list-style-type: none"> - twee- en driedelige maatsoorten; - opmaat; - maatwisseling; - onregelmatige maatsoort.
mv-ce	Plaatsen van maatstrepen in een notenvoorbeeld.	Plaatsen van maatstrepen in een notenvoorbeeld.

¹ lv = luistervaardigheid

² mv-ce = muzikaal voorstellingsvermogen in het CE

³ bgr = begrippen die bij dit item van de stofomschrijving horen

bgr	<ul style="list-style-type: none"> - Maatstreep. - Maataanduiding. - Tweedelig, driedelig. - Opmaat. - Maatwisseling. - Onregelmatige maat. - Beat en afterbeat. 	<ul style="list-style-type: none"> - Maatstreep. - Maataanduiding. - Tweedelig, driedelig. - Opmaat. - Maatwisseling. - Onregelmatige maat. - Beat en afterbeat. - Polymetriek.
------------	---	---

c. Tempo

	Havo	Vwo
iv	Herkennen van goed te onderscheiden tempi in drie categorieën: langzaam, rustig en snel. Herkennen en benoemen van tempowijzigingen.	Herkennen van goed te onderscheiden tempi in drie categorieën: langzaam, rustig en snel. Herkennen en benoemen van tempowijzigingen.
mv-ce	Interpreteren: - van tempocontrasten en tempokeuzes in compositie en uitvoeringspraktijk.	Interpreteren: - van tempocontrasten en tempokeuzes in compositie en uitvoeringspraktijk.
bgr	Tempo-aanduidingen: - largo, adagio; - andante, moderato; - allegro, presto. - slow, medium, fast. Tempowijzigingen: - accelerando, ritenuto, a tempo. Metronoom en manier van aanduiden. Beats per minute (bpm).	Tempo-aanduidingen: - largo, adagio, lento, grave; - andante, moderato; - allegro, presto. - slow, medium, fast. Tempowijzigingen: - accelerando, ritenuto/ritardando/rallentando, a tempo. Tempotoevoegingen: - meno, mosso, -issimo, -etto; -ino. Metronoom en manier van aanduiden. Beats per minute (bpm).

d. Toonhoogte

	Havo	Vwo
iv	Onderscheiden van globaal toonhoogteverloop in richting en afstand. Herkennen van: - een glissando; - chromatiek.	Onderscheiden van globaal toonhoogteverloop in richting en afstand. Herkennen van: - een glissando; - chromatiek; - Sprechgesang.
mv-ce	Noteren: - ontbrekende noten in een melodiefragment in de G-sleutel met maximaal drie voortekens. Volgen: - een genoteerde melodie. Interpreteren: - melodische spanningen en ontspanningen, veranderingen en contrasten.	Noteren: - een aangeboden melodie in de G-sleutel met maximaal vier voortekens. Volgen: - een genoteerde melodie. Interpreteren: - melodische spanningen en ontspanningen, veranderingen en contrasten; - chromatische effecten.
bgr	<ul style="list-style-type: none"> - Absolute notennamen. - Intervallen tot en met het octaaf: groot, klein, rein. - Het notenschrift. - G-sleutel, F-sleutel. - Voortekens: kruis, mol, herstellingsteken. - Glissando. - Chromatiek. - Transponeren. 	<ul style="list-style-type: none"> - Absolute notennamen. - De intervallen. - Het notenschrift. - G-sleutel, F-sleutel, C-sleutel. - Voortekens: kruis, mol, herstellingsteken. - Glissando. - Chromatiek. - Transponeren.

e. Toonsoort

	Havo	Vwo
lv	Onderscheiden: <ul style="list-style-type: none"> - dat een fragment tonaal of atonaal is; - de grondtoon in een muziekfragment. Herkennen van: <ul style="list-style-type: none"> - majeur en mineur.	Onderscheiden: <ul style="list-style-type: none"> - dat een fragment tonaal of atonaal is; - de grondtoon in een muziekfragment. Herkennen van: <ul style="list-style-type: none"> - modaliteit; - majeur en mineur; - picardische terts.
mv-ce	x	Interpreteren van tonale processen.
bgr	<ul style="list-style-type: none"> - Tonaliteit. - Toonladders: pentatoniek, diatoniek, majeur en mineur tot en met drie voortekens. - Atonaliteit. - Dodecafonie - Melodische functies: grondtoon. - Modulatie.	<ul style="list-style-type: none"> - Tonaliteit. - Toonladders: pentatoniek, diatoniek, majeur, mineur, heletonstoonladder. - Modaliteit. - Atonaliteit. - Bitonaliteit. - Polytonaliteit. - Dodecafonie, reeksen. - Melodische functies: grondtoon; dominanttoon; leidtoon. - Picardische terts. - Modulatie.

f. Dynamiek

	Havo	Vwo
lv	Herkennen: <ul style="list-style-type: none"> - het dynamisch verloop van een compositie, eventueel via een grafische voorstelling. Noteren: <ul style="list-style-type: none"> - dynamische tekens invullen in een luistervoorbeeld, uitgaande van ten minste één gegeven teken.	Herkennen: <ul style="list-style-type: none"> - het dynamisch verloop van een compositie, eventueel via een grafische voorstelling. Noteren: <ul style="list-style-type: none"> - dynamische tekens invullen in een luistervoorbeeld, uitgaande van ten minste één gegeven teken.
mv-ce	Interpreteren: <ul style="list-style-type: none"> - dynamische effecten.	Interpreteren: <ul style="list-style-type: none"> - dynamische effecten.
bgr	<ul style="list-style-type: none"> - Forte, fortissimo, mezzo-forte. - Piano, pianissimo. - Crescendo, decrescendo. - Sforzando. - Terrassendynamiek. - Overgangsdynamiek.	<ul style="list-style-type: none"> - Forte, fortissimo, mezzo-forte. - Piano, pianissimo, mezzo-piano. - Crescendo, decrescendo, diminuendo. - Sforzando. - Terrassendynamiek. - Overgangsdynamiek.

g. Samenklank

	Havo	Vwo
lv	Onderscheiden van: <ul style="list-style-type: none"> - homofonie en polyfonie. Bepalen van een unisono-moment. Herkennen van: <ul style="list-style-type: none"> - terts en kwint; - sequens; - bourdon; - orgelpunt; - twee- en driestemmigheid; - eenvoudig akkoordschema; - twaalfmatig bluesschema.	Onderscheiden van: <ul style="list-style-type: none"> - homofonie en polyfonie; - consonanten en dissonanten. Bepalen van een unisono-moment. Herkennen van: <ul style="list-style-type: none"> - kleine en grote terts en reine kwint; - albertijnse bas; - sequens; - bourdon; - orgelpunt; - twee- en driestemmigheid. - Cluster. Analyseren van: <ul style="list-style-type: none"> - eenvoudige akkoordschema; - bluesschema.

mv-ce	x	Interpreteren:
		- vergelijken en beoordelen van verschillende interpretaties.
bgr	<ul style="list-style-type: none"> - Intervallen tot en met het octaaf: groot, klein, rein. - Akkoord: grote en kleine drieklank. - Homofonie en polyfonie. - Modulatie. - Gebroken drieklank. - Bourdon, orgelpunt. - Unisono. - Sequens. - Close harmony. - Bluesschema. 	<ul style="list-style-type: none"> - Intervallen tot en met het octaaf: groot, klein, overmatig. - Consonant en dissonant. - Akkoord: grote en kleine drieklank. - Homofonie en polyfonie. - Cadens I-IV-V. - Modulatie naar dominant en parallelle toonsoort. - Gebroken drieklank. - Albertijnse bas. - Bourdon, orgelpunt. - Unisono. - Sequens. - Chromatiek. - Close harmony. - Cluster. - Meest voorkomende akkoordsymbolen: C, Cm, C7.

h. Uitvoeringspraktijk

	Havo	Vwo
lv	Herkennen van: <ul style="list-style-type: none"> - pizzicato; - legato, portato, staccato; - de toepassing van versieringen; - scat vocal; - dirty intonation. 	Herkennen van: <ul style="list-style-type: none"> - pizzicato; - arco, arpeggio, vibrato; - legato, portato, staccato; - de toepassing van versieringen; - scat vocal; - dirty intonation; - Blue note.
mv-ce	x	Interpreteren:
		- een eenvoudige partituur volgen;
		- verschillende interpretaties vergelijken en beoordelen.
bgr	Articulatie en frasering. Staccato, portato, legato. Fermate. Pizzicato. Vibrato. Scat vocal. Elektronische effectklanken (vervorming). Versiering. Partituur, directie. 8 boven of onder de sleutel (8va). Arrangement, cover. Soundtrack. Da capo al fine, dal segno. De herhalingstekens. Tutti. A capella.	Articulatie en frasering. Staccato, portato, legato. Fermate. Generale pauze. Inégalité. Dirty intonation. Pizzicato. Arco. Arpeggio. Vibrato. Reverb. Scat vocal. Elektronische effectklanken (vervorming). Versiering. Partituur, directie. 8 boven of onder de sleutel (8va). Interpretatie. Arrangement, cover. Soundtrack. Da capo al fine, dal segno. De herhalingstekens. Tutti. A capella.

Blue note.
Rappen.

Blue note.
Rappen.

---

i. Klankkleur

	Havo	Vwo
lv	<p>Herkennen van:</p> <ul style="list-style-type: none"> - de in de begrippenlijst genoemde instrumenten, maar niet het verschil tussen: claves - woodblock, klokkenspel - celesta, agogo bells - cowbell, tamboerijn - beatrijng, bongo's - conga's/djembé, dwarsfluit - piccolo, hobo - althobo, luit - gitaar, spinet - klavecimbel, viool - altviool, altviool - cello; - elektronische instrumenten als keyboard, synthesizer, sampler, enz.; - de in de begrippenlijst genoemde zangstemmen; - de in de begrippenlijst genoemde combinaties.	<p>Herkennen van:</p> <ul style="list-style-type: none"> - de in de begrippenlijst genoemde instrumenten, maar niet het verschil tussen: claves - woodblock, klokkenspel - celesta, agogo bells - cowbell, tamboerijn - beatrijng, bongo's - conga's/djembé, dwarsfluit - piccolo, hobo - althobo, luit - gitaar, spinet - klavecimbel, viool - altviool, altviool - cello; - elektronische instrumenten als keyboard, synthesizer, sampler, enz.; - de in de begrippenlijst genoemde zangstemmen, met uitzondering van mezzo-sopraan, bariton en counter-tenor; - de in de begrippenlijst genoemde combinaties.
mv-ce	<p>Interpreteren:</p> <ul style="list-style-type: none"> - klankkleurprocessen zoals contrast, menging, verschuiving.	<p>Interpreteren:</p> <ul style="list-style-type: none"> - klankkleurprocessen zoals contrast, menging, verschuiving.
bgr	<p><u>Slaginstrumenten</u></p> <p><i>Idiofonen:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - claves, woodblock, castagnetten; - bekkens (cymbals), triangel, gong; - xylofoon (marimba); - klokkenspel, celesta, vibrafoon; - buisklokken; - agogo bells, cabasa, maracas, cowbell; - guiro (rasp); - beiaard. <p><i>Membranofonen:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - tamboerijn, grote trom, snaartrommel (kleine trom), pauken, conga's, bongo's, djembé. <p><i>Drumstel</i> bestaande uit:</p> <ul style="list-style-type: none"> - hi-hat, cymbals, snaredrum, bassdrum, tomtoms, floortoms. <p><u>Blaasinstrumenten</u></p> <p><i>Houtblazers:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - blokfluit, dwarsfluit, piccolo, panfluit; - hobo, althobo, fagot; - klarinet, saxofoon. <p><i>Koperblazers:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - trompet, trombone, hoorn, tuba. <p><i>Blaas-/toetsinstrumenten:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - orgel, accordeon, mondharmonica.	<p><u>Slaginstrumenten</u></p> <p><i>Idiofonen:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - claves, woodblock, castagnetten; - bekkens (cymbals), triangel, gong; - xylofoon (marimba); - klokkenspel, celesta, vibrafoon; - buisklokken; - agogo bells, cabasa, maracas, cowbell; - guiro (rasp); - beiaard. <p><i>Membranofonen:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - tamboerijn, grote trom, snaartrommel (kleine trom), pauken, conga's, bongo's, djembé. <p><i>Drumstel</i> bestaande uit:</p> <ul style="list-style-type: none"> - hi-hat, cymbals, snaredrum, bassdrum, tomtoms, floortoms. <p><u>Blaasinstrumenten</u></p> <p><i>Houtblazers:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - blokfluit, dwarsfluit, piccolo, panfluit; - kromhoorn; - hobo, althobo, fagot; - klarinet, saxofoon. <p><i>Koperblazers:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - trompet, trombone, hoorn, tuba. <p><i>Blaas-/toetsinstrumenten:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - orgel, accordeon, mondharmonica.

<u>Snaarinstrumenten</u>	<u>Snaarinstrumenten</u>
<p><i>Getokkeld:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - harp; - akoestische gitaar, luit; - klavecimbel. <p><i>Gestreken:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - viool, altviool, cello, contrabas; - vedel, gamba; <p><i>Aangeslagen:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - cymbalom, piano. 	<p><i>Getokkeld:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - harp; - akoestische gitaar, luit; - spinet, klavecimbel. <p><i>Gestreken:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - viool, altviool, cello, contrabas; - vedel, gamba; <p><i>Aangeslagen:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - cymbalom, piano.
<p><u>Elektronische en elektrisch versterkte instrumenten:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - keyboard, synthesizer; - elektrische gitaar, basgitaar; - drumcomputer. 	<p><u>Elektronische en elektrisch versterkte instrumenten:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - keyboard, synthesizer; - elektrische gitaar, basgitaar; - drumcomputer.
<p><u>De menselijke stem:</u> sopraan, alt, tenor, bas.</p>	<p><u>De menselijke stem:</u> sopraan, mezzo-sopraan, alt, counter-tenor, tenor, bariton, bas.</p>
<p><u>Orkesten en ensembles</u></p> <p><i>Vocale ensembles (koren):</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - gemengd koor, kinderkoor, mannenkoor, vrouwenkoor. <p><i>Instrumentale ensembles:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - orkesten: strijkorkest, symfonieorkest, bigband, fanfare, harmonie, drumband, steelband. <p><i>Kleinere en gemengde ensembles:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - duo; - trio; - kwartet: blokfluitkwartet, strijkkwartet, koperkwartet, saxofoonkwartet; - jazzband; - bigband; - combo; - popgroep/popformatie. 	<p><u>Orkesten en ensembles</u></p> <p><i>Vocale ensembles (koren):</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - gemengd koor, kinderkoor, mannenkoor, vrouwenkoor. <p><i>Instrumentale ensembles:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - orkesten: strijkorkest, symfonieorkest, bigband, fanfare, harmonie, drumband, steelband. <p><i>Kleinere en gemengde ensembles:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - duo; - trio; - barok trio; - kwartet: blokfluitkwartet, strijkkwartet, koperkwartet, saxofoonkwartet; - jazzband; - bigband; - combo; - popgroep/popformatie.

j. Melodische relaties

	Havo	Vwo
lv	<p>Herkennen van:</p> <ul style="list-style-type: none"> - motiefverwerking; - een break. <p>Analyseren van muzikale zinnen.</p>	<p>Herkennen van:</p> <ul style="list-style-type: none"> - de motiefverwerkingstechnieken, voortspinnen, ontwikkelen en contrast; - Leitmotiv; - een break. <p>Analyseren van muzikale zinnen.</p>
mv-ce	<p>Interpreteren van:</p> <ul style="list-style-type: none"> - de werking van zinsbouw. 	<p>Interpreteren van:</p> <ul style="list-style-type: none"> - periodische zinsbouw en de doorbreking daarvan; - motiefverwerking.

bgr	<ul style="list-style-type: none"> - Motief. - Motiefverwerking: voortspinnen, contrast, ontwikkeling. - Thema. - Muzikale zin, voor- en nazin. - Accent: A en A'. - Liedvormen. - Break, fills, riff. - Bridge. - Walking bass. - Sequens. 	<ul style="list-style-type: none"> - Motief. - Motiefverwerking: voortspinnen, contrast, ontwikkeling. - Thema. - Muzikale zin, voor- en nazin. - Accent: A en A'. - Periodische zinsbouw. - Liedvormen. - Break, fills, riff. - Bridge. - Walking bass. - Sequens.
------------	---	--

k. Liedsoorten

	Havo	Vwo
lv		Onderscheiden van: <ul style="list-style-type: none"> - een coupletlied, een gevarieerd coupletlied en een doorgecomponeerd lied. Herkennen van: <ul style="list-style-type: none"> - het verschil tussen een volkslied en een kunstlied.
mv-ce	Interpreteren van: <ul style="list-style-type: none"> - de relatie tussen tekst en lied. 	Interpreteren van: <ul style="list-style-type: none"> - de relatie tussen tekst en lied.
bgr	<ul style="list-style-type: none"> - Naar inhoud en functie: protestlied, levenslied, blues. - Naar soort: geestelijk lied, volkslied, kunstlied, blues, (pop)song. 	<ul style="list-style-type: none"> - Naar inhoud en functie: protestlied, levenslied, blues. - Naar soort: geestelijk lied, volkslied, kunstlied, blues, (pop)song, chanson. - Naar vorm: coupletlied, gevarieerd coupletlied, doorgecomponeerd lied.

l. Rondo

	Havo	Vwo
lv	Herkennen van: <ul style="list-style-type: none"> - refreinen; - rondo. 	Analyseren van rondovormen.
mv-ce	x	x
bgr	<ul style="list-style-type: none"> - Rondo. - Refrein. 	<ul style="list-style-type: none"> - Frans rondo. - Weens rondo. - Couplet en refrein.

m. Dansen

	Havo	Vwo
lv	Vergelijkenderwijs herkennen van: <ul style="list-style-type: none"> - menuet en wals; - tango en rumba. 	Vergelijkenderwijs herkennen van: <ul style="list-style-type: none"> - pavane, sarabande en gigue; - menuet en wals; - tango en rumba.
mv-ce	x	x
bgr	<ul style="list-style-type: none"> - Pavane, gaillarde. - Allemande, courante, sarabande, gigue. - Menuet. - Wals, mars. - Tango, rumba. - Rock 'n' roll-dans. - Suite. 	<ul style="list-style-type: none"> - Pavane, gaillarde. - Allemande, courante, sarabande, gigue, gavotte, bourrée. - Menuet. - Wals, mazurka, mars. - Tango, rumba, samba, cha cha cha. - Rock 'n' roll-dans. - Suite.

n. Variatie

	Havo	Vwo
lv	<ul style="list-style-type: none"> - Opmerken van de aanwezigheid van een ostinate bas. - Herkennen van een gegeven wanneer dit gevarieerd wordt.	<ul style="list-style-type: none"> - Opmerken van de aanwezigheid van een ostinate bas. - Herkennen van een gegeven wanneer dit gevarieerd wordt. - Analyseren van de aard van de variaties.
mv-ce	Volgen van: <ul style="list-style-type: none"> - een thema in een chaconne of passacaglia; - een bepaald gegeven wanneer dit gevarieerd wordt.	Volgen van: <ul style="list-style-type: none"> - een thema in een chaconne of passacaglia; - een bepaald gegeven wanneer dit gevarieerd wordt. Beschrijven van de aard van variaties.
bgr	<ul style="list-style-type: none"> - Variaties op een akkoordschema, onder andere het bluesschema. - Variaties op een melodie in de bas waaronder: ostinate bas. - Variaties op een thema: ritmische variaties; melodische variaties; tonale variaties.	<ul style="list-style-type: none"> - Variaties op een akkoordschema, onder andere het bluesschema. - Variaties op een melodie in de bas waaronder: ostinate bas; chaconne/passacaglia/ground. - Variaties op een thema: ritmische variaties; melodische variaties; tonale variaties; harmonische variaties.

o. Concerterende structuren

	Havo	Vwo
lv	Herkennen van: <ul style="list-style-type: none"> - dubbelkorigheid; - een cadens in een soloconcert. Onderscheiden in een concerto grosso van concerto grosso, concertino en tutti. Identificeren van het solo-instrument in een soloconcert.	Herkennen van: <ul style="list-style-type: none"> - dubbelkorigheid; - een cadens in een soloconcert. - het solo-instrument in een soloconcert. Onderscheiden in een concerto grosso van concerto grosso, concertino en tutti.
mv-ce	Interpreteren van: <ul style="list-style-type: none"> - de rol van het solo-instrument ten opzichte van het orkest.	Interpreteren van: <ul style="list-style-type: none"> - de rol van het solo-instrument ten opzichte van het orkest.
bgr	<ul style="list-style-type: none"> - Dubbelkorigheid. - Concerto grosso. - Concertino, tutti. - Soloconcert. - Cadens.	<ul style="list-style-type: none"> - Dubbelkorige structuren, dubbelkorigheid. - Concerto grosso. - Concertino, tutti. - Soloconcert. - Cadens.

p. Symfonische structuren

	Havo	Vwo
lv	Vaststellen van contrastwerking door middel van: <ul style="list-style-type: none"> - majeur - mineur; - hard - zacht; - unisono - akkoord; - tutti - solo; - blazers - strijkers; - snel - langzaam; - homofoon - polyfoon.	Vaststellen van contrastwerking door middel van: <ul style="list-style-type: none"> - majeur - mineur; - tonica - dominant; - hard - zacht; - unisono - akkoord; - tutti - solo; - blazers - strijkers; - snel - langzaam; - homofoon - polyfoon.

mv-ce	x	Interpreteren:	- het met behulp van een eenvoudige partituur volgen en toelichten van hoofdvormstructuren.
bgr	<ul style="list-style-type: none"> - Klassieke vierdeling sonate en symfonie. - Menuet of scherzo als derde deel van een symfonie. - Contrastwerking. - Indeling van de hoofdvorm: expositie: thema I, thema II. - Doorwerking. - Reprise: thema I, thema II. - Coda. - Toonsoorten gekoppeld aan hoofdvorm. 	<ul style="list-style-type: none"> - Ouverture. - Klassieke vierdeling sonate en symfonie. - Menuet of scherzo als derde deel van een symfonie. - Contrastwerking. - Indeling van de hoofdvorm: expositie: thema I, overgang, thema II, slotgroep. - Doorwerking. - Reprise: thema I, verbinding, thema II, slotgroep. - Coda. - Toonsoorten gekoppeld aan hoofdvorm. 	

q. Polyfone structuren

	Havo	Vwo
lv	Onderscheiden van: <ul style="list-style-type: none"> - tegenbeweging; - gelijke (= parallelle) beweging; - imitatie. Herkennen van: <ul style="list-style-type: none"> - polyfonie; - canon; - de expositie van een fuga. 	Onderscheiden van: <ul style="list-style-type: none"> - tegenbeweging; - gelijke (= parallelle) beweging; - imitatie; - stemparen. Herkennen van: <ul style="list-style-type: none"> - polyfonie; - canon; - een stretto. Analyseren van de expositie van een fuga.
mv-ce	Volgen van steminzetten.	Volgen van: <ul style="list-style-type: none"> - steminzetten; - een cantus firmus.
bgr	<ul style="list-style-type: none"> - Polyfonie. - Stemvoeringsaspecten: gelijke (= parallelle) beweging. - Tegenbeweging. - Imitatie. - Tegenmelodie. - Vergroting en verkleining; - Canon. - Fuga en fuga-expositie. 	<ul style="list-style-type: none"> - Polyfonie. - Stemvoeringsaspecten: gelijke (= parallelle) beweging. - Tegenbeweging. - Imitatie. - Stemparen. - Tegenmelodie. - Spiegeling. - Vergroting en verkleining. - Cantus firmus. - Canon. - Madrigaal, motet. - Fuga: expositie; doorwerking; divertimento; stretto.

r. Mis, oratorium, opera, musical

	Havo	Vwo
lv	Herkennen van: <ul style="list-style-type: none"> - een recitatief; - een aria. 	Herkennen van: <ul style="list-style-type: none"> - een recitatief (secco en accompagnato); - een aria.
mv-ce	Interpreteren van: <ul style="list-style-type: none"> - tekstuitbeeldingen in aria's, songs en koren. 	Interpreteren van: <ul style="list-style-type: none"> - tekstuitbeeldingen in aria's, songs en koren.

bgr	<ul style="list-style-type: none"> - Opera, operette. - Musical. - Oratorium, passie, cantate. - Recitatief. - Aria. - Song. 	<ul style="list-style-type: none"> - Opera, operette. - Musical. - Oratorium, passie, cantate. - Mis: Kyrie, Gloria, Credo, Sanctus, Agnus Dei. - Requiem. - Recitatief. - Recitativo secco en accompagnato. - Aria. - Aria met obligaat instrument. - Song. - Ouverture.
------------	--	--

---

s. Algemene structuurbegrippen

Havo	Vwo
Accent, afsluiting, afwisseling, antwoord, balans, baslijn, beantwoording, begeleiding, beweging, bezetting, contrast, effect, element,	Accent, afsluiting, afwisseling, antwoord, balans, baslijn, beantwoording, begeleiding, beweging, bezetting, cesuur, complementair, complex, contrast, effect, element,
herhaling, intro, naspel, omvang, onregelmatig, ontwikkeling, oplossing, overgang, periode, spanning en ontspanning, symboliek, symmetrie, tegenmelodie, tegenstem, tekstuitbeelding, verbinding, verdubbeling, voorspel.	herhaling, intro, motoriek, naspel, nuance, omvang, onregelmatig, ontwikkeling, oplossing, overgang, periode, spanning en ontspanning, symboliek, symmetrie, tegenmelodie, tegenstem, tekstuitbeelding, verbinding, verdichting, verdubbeling, verdunning, vergroting, verkleining, voorspel.

Bijlage 2: Examenprogramma muziek havo

Het eindexamen

Het eindexamen bestaat uit het centraal examen en het schoolexamen.

Het examenprogramma bestaat uit de volgende domeinen:

- Domein A Vaktheorie
- Domein B Praktijk
- Domein C Oriëntatie op studie en beroep.

Het centraal examen

Het centraal examen heeft betrekking op domein A.

De CEVO stelt het aantal en de tijdsduur van de zittingen van het centraal examen vast.

De CEVO maakt indien nodig een specificatie bekend van de examenstof van het centraal examen.

Het schoolexamen

Het schoolexamen heeft betrekking op:

- de domeinen en subdomeinen waarop het centraal examen geen betrekking heeft;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: een of meer domeinen of subdomeinen waarop het centraal examen betrekking heeft;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: andere vakonderdelen, die per kandidaat kunnen verschillen.

De examenstof

Domein A: Vaktheorie

Subdomein A1: Waarnemen en weten

1. De kandidaat kan:

- een muzieknotatie volgen;
- klinkende eenvoudige ritmes en melodiefragmenten noteren;
- muzikale aspecten onderscheiden, herkennen en benoemen naar aanleiding van klinkende voorbeelden.

Subdomein A2: Analyseren en interpreteren

2. De kandidaat kan:

- muzikale structuren analyseren naar aanleiding van klinkende voorbeelden;
- muzikale processen interpreteren;
- zijn muzikale beleving in verband brengen met de muzikale aspecten, betekenissen en functies van muziek.

Subdomein A3: Muziek en cultuur

3. De kandidaat kan:

- historische ordening aanbrengen in de ontwikkeling van muzikale vormen en genres;
- hem bekende werken plaatsen in de ontwikkelingslijn van muzieksoorten, in een geografische regio en een maatschappelijke context en kan daarbij verbanden leggen tussen cultuurhistorische perioden;
- hem onbekende werken plaatsen op basis van culturele, stilistische, vormtechnische en muziekhistorische argumenten;
- op basis van een probleemstelling een onderwerp uit de muziekgeschiedenis/muziekcultuur uitwerken en daarover verslag doen.

Domein B: Praktijk

Subdomein B1: Zingen en spelen

4. De kandidaat kan:

- een gevarieerd repertoire uitvoeren van één- en meerstemmige vocale en/of instrumentale muziek;
- onvoorbereid een melodie/muziekstuk spelen;
- een melodie treffen.

Subdomein B2: Improviseren en componeren

5. De kandidaat kan muziek improviseren en componeren, vanuit een probleemstelling en met weloverwogen gebruik van muzikale materialen en middelen.

Domein C: Oriëntatie op studie en beroep